

Інклюзивна освіта в Україні та Німеччині — точки дотику

Анастасія КРИКУН, старший викладач
кафедри методики та психології дошкільної
і початкової освіти, Інститут післядипломної
педагогічної освіти Київського університету
імені Бориса Грінченка

Проблеми впровадження в українських школах інклюзивної освіти хвилюють багатьох наших читачів, адже це важливий аспект гуманізації як усієї освітньої галузі, так і навчально-виховного процесу в окремому закладі. Тож усе більше педколективів приймають рішення про впровадження інклюзії і запитують, як правильно організувати цей процес. Найкраща відповідь на такі запитання — успішний досвід колег, який ви можете запозичити повністю або частково.

Відомий філософ Конфуцій 2,5 тисячі років тому радив наставникам і учителям поєднувати у навчально-виховному процесі нові ідеї з перевіреними концепціями, навчати тільки через діяльність, пристосовуватися до індивідуальних потреб учнів з різними здібностями до навчання, формувати моральні цінності й забезпечувати всім дітям рівні можливості для здобуття знань. Ця глибинна мудрість актуальна і в сучасному світі, де гуманістичні ідеї стали нормою для цивілізованих країн. Тож і ми, українські педагоги, модернізуючи освітній процес і впроваджуючи нові концепції, маємо дбати про кожного маленького громадянина, не забуваючи й тих, які мають особливі потреби. Це принципи інклюзивної освіти, яку, хоч вона і є новою для української педагогіки, вже широко обговорюють у суспільстві і поступово впроваджують у навчальних закладах.

У цьому процесі вітчизняним педагогам стає у великій пригоді досвід зарубіжних колег. Отже, спробуємо проаналізувати та порівняти процеси реалізації інклюзивної освіти в Україні й Німеччині.

Спільне навчання дітей — принцип гуманізму

У Європі вже багато років реалізують принципи спільного навчання дітей з особливими потребами і їхніх однолітків в умовах звичайного загальноосвітнього навчального закладу (дитячого садка чи школи). Цей гуманний педагогічний досвід сусідів

варто вивчати, щоб упроваджувати кращі надбання і досягнення у педагогічну практику українських шкіл.

Інклюзивна модель освіти передбачає включення дітей з особливими освітніми потребами у загальний освітній процес навчальних закладів, спільне навчання і виховання дітей в умовах звичайного класу (групи). Постає питання: чому саме у загальноосвітніх, а не в спеціальних навчальних закладах мають навчатися діти з особливими освітніми потребами?

Кількість дітей з особливостями психофізичного розвитку в Україні, на жаль, щороку збільшується. За Законом України «Про освіту» всі українські діти мають право на рівний доступ до якісної освіти. Важливо усвідомлювати, що кожна дитина, незалежно від стану її здоров'я та фізіологічних особливостей, може і хоче спілкуватися зі своїми однолітками та іншими людьми.

Світова практика взаємодії різних категорій дітей знаходить відображення саме в інклюзивній освіті, коли всі діти, незалежно від стану здоров'я, навчаються і виховуються в навчальних закладах загального типу, найближчих до їхньої домівки. У таких умовах діти з обмеженими можливостями краще адаптуються до навколишнього середовища, оволодівають спеціальними навичками, почуваються більш самостійними, а головне, — потрібними суспільству. А здорові діти зростають добрішими, щирішими, більш чуйними.

Система інклюзивної освіти у Німеччині

Реформування освітньої галузі відбулося у Західній Німеччині на початку 70-х років минулого століття, коли, завдяки діяльності громадської батьківської організації "Життєва допомога", міністерством у справах освіти, релігії і культури були затверджені нормативно-правові акти, які засвідчили, що кожна дитина з обмеженими можливостями має право на вибір навчального закладу, має бути забезпечена психолого-педагогічним супроводом і залучена до педагогічного процесу, незалежно від ступеня тяжкості захворювання.

Основоположним освітнім документом щодо організації спільного навчання дітей із порушеннями розвитку і їхніх здорових однолітків для всіх регіонів країни стали "Рекомендації з організації спеціального навчання", ухвалені 1972 року. Цей документ уможливив розвиток "кооперативних форм" організації освітньої діяльності загальноосвітніх і спеціальних шкіл, що передбачають спільне проведення масових заходів, навчальних занять, відвідування учнями з особливими потребами загальноосвітніх навчальних закладів та надання їм корекційно-реабілітаційних послуг у спеціалізованому закладі тощо.

Цікаво, що сучасні освітні заклади Німеччини відкриті для всіх дітей, незалежно від стану їхнього

здоров'я. Переступаючи поріг школи, відразу розумієш, що тут панує атмосфера дружелюбності й підтримки. В коридорі, тримаючись за руки та привітно усміхаючись гостям, граються діти із синдромом Дауна. Вчителька щось завзято обговорює з ученицею на інвалідному візку, яка надзвичайно емоційно висловлює свою думку.

Але найцікавішим, звісно, є урок. Як правило, на уроці одночасно перебуває не один педагог, а двоє — учитель, який проводить урок, і асистент (педагог супроводу). Вони разом організовують і контролюють навчальний процес та діяльність дітей залежно від поставлених завдань. У класі навчається 15–25 дітей, і серед них — трое-п'ятеро з особливостями психофізичного розвитку. Спочатку вчитель-куратор організовує дітей, оголошує тему, подає навчальний матеріал, а потім, в рамках цієї теми, діти мають змогу вибрати той вид діяльності, який їм до вподоби (види діяльності пропонує вчитель). Інший учитель (педагог супроводу), а це може бути дефектолог, психолог, соціальний педагог або асистент учителя, допомагає дітям з особливостями розвитку включитися в робочий процес, заохочуючи і стимулюючи їх.

Прийнятність такої практики підтверджує і досвід українських закладів освіти з інклюзивною формою навчання, адже вона дає змогу реалізувати індивідуальний підхід до дитини, не позбавляючи уваги й інших учнів. Однак сьогодні не всі вчителі готові до впровадження такої форми навчання.

Ні — стіні байдужості, жалю, упередженості

Цікавим і водночас неоднозначним є ставлення до дітей із психофізичними вадами розвитку в Україні і Німеччині. Так, наприклад, у Німеччині діти, а потім дорослі люди з особливими потребами максимально залучені в усі сфери соціального життя: вони вільно пересуваються містом, відвідують різні установи, навчаються, працюють, виконують соціальні функції, і при цьому на них ніхто не показує пальцем, не концентрує увагу на дефектах їх розвитку, вони — повноправні громадяни своєї країни. На жаль, ми не завжди бачимо таке ставлення у нас, в Україні. "Особливі" діти ніби відгороджені від світу якоюсь невидимою стіною байдужості, жалю, упередженості. Хоча вони прагнуть до контактів з нами, намагаючись подолати цю стіну.

Учителі, які працюють з такими дітками, і в Україні, і в Німеччині відмічають, що можна їх любити або просто прагнути навчити, виховати, тільки не слід жаліти. Діти гостро відчують ставлення до себе з боку вчителя.

В освітніх закладах до кожного члена колективу потрібно ставитися як до неповторної особистості, створюючи всім рівні можливості для досягнення успіху.

його виконання, чути їхні мовленнєві висловлювання, таким чином стимулюючи інтерес до пізнання навколишнього світу, сприяючи розвитку мотивації до навчальної діяльності, до співпраці, забезпечить умови для успішної соціальної, психологічної, фізичної адаптації та активної й гармонійної життєдіяльності у майбутньому.

Діяльнісний підхід — запорука успіху в навчанні

У німецьких школах можна побачити, як на уроках діти виконують різні за змістом і складністю завдання, залежно від своїх можливостей, але це не заважає їхнім однокласникам, а

навіть навпаки. Більшість шкіл використовують як основу інтегративну педагогіку Марії Монтесорі. Учні мають вільний доступ до матеріалів ігрових куточків і навчальних зон. Дітям дозволяється рухатися під час уроку, а навчальні столи розміщені таким чином, що вони перебувають у полі зору вчителя (у початковій школі — півколом, у старших класах — літерою П).

Під час шкільних занять діти опановують знання з різних навчальних дисциплін у практичній, діяльнісній формі. Роль учителя переважно організаційна. Починаючи з 1-го класу, діти набувають знання і вміння, виконуючи змодельовані вчителем дії. Наприклад, під час вивчення математики ставиться завдання, яке вимагає побудови моделей: покупки продуктів в імпровізованому магазині; виготовлення будь-яких предметів побуту чи реквізиту для театральних вистав з відповідними розрахунками (скільки потрібно матеріалів, скільки це коштує тощо).

Під час інтегрованого уроку, який можна назвати і уроком малювання, і уроком музики, і уроком праці, діти, проявляючи свої здібності і навички, створюють картину, театральний костюм, інсценізацію пісні і обов'язково демонструють результат своєї творчої діяльності на класному чи загальношкільному рівні. Особливо зворушливий вигляд мають календарі з фотокартками членів родин учнів, які вони виготовляють на уроці власними руками.

Діти з особливими освітніми потребами більшою чи меншою мірою залучені в навчальну діяльність класу. Уявіть собі, що урок може тривати 1,5 години, але при цьому вчитель кожні 15–20 хвилин змінює вид діяльності дітей за допомогою дзвіночка, спокійно, майже пошепки, промовляючи до класу.

Умови організації інклюзивної освіти

Слід зазначити, що входження дітей з особливими потребами в загальноосвітній простір не відбувається автоматично. Це цілеспрямований і систематичний процес, який потребує супроводу і контролю. А ефективність цього процесу залежить, насамперед, від таких чинників:

- створення умов для формування партнерських відносин між педагогами і сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами;
- створення розвивального середовища, в якому перебуває дитина;
- розроблення індивідуальних навчальних програм, планів;
- організація команди фахівців для надання необхідної консультативної й практичної допомоги.

Педагоги навчальних закладів Німеччини створюють позитивний клімат у дитячому колективі, атмосферу підтримки та взаєморозуміння. Однак вони також учаться розуміти проблеми дітей, сприймати їх такими, як вони є, орієнтуючись на зону найближчого розвитку, вчать спостерігати, об'єктивно оцінювати.

Таким чином, створення та впровадження комплексних інклюзивних програм на загальноосвітньому рівні вимагає від педагогів гнучкості, умінь самоорганізуватися, адаптуватися до нових умов. Педагог має забезпечити особистісно орієнтований освітній процес в умовах інклюзії, створити умови не лише для спілкування дітей з особливими освітніми потребами з однокласниками, а й для прийняття їхнього досвіду. Це дасть можливість дітям з особливими потребами бачити реакцію інших дітей на те чи інше завдання, способи

Індивідуальний підхід до кожної дитини

Для кожної дитини, незалежно від проблем розвитку, складається індивідуальний план роботи, де зазначено обсяг знань і вмінь, які має засвоїти дитина в процесі навчання. Складає такий план група фахівців: педагог, психолог, методист, педагоги супроводу і, обов'язково, батьки. Кожного тижня вчителі збираються на міні-нараду і обговорюють досягнення та проблеми, які виникли в навчально-виховному процесі за тиждень, напрацьовують спільну стратегію подальшої роботи. Ці зустрічі не вимагають обов'язкової присутності дирекції навчального закладу, але зазвичай керівники беруть активну участь у таких обговореннях, оскільки найпріоритетнішими вважають завдання розвитку особистості кожної дитини. Основною метою сучасної інклюзивної освіти є максимальна (наскільки це можливо) соціалізація дітей з вадами психофізичного розвитку.

Таким чином, підбиваючи підсумки щодо організації навчального процесу в німецькій інклюзивній школі, можна зробити певні висновки.

- Освітній процес у країні організований за єдиним навчальним планом, який містить варіативні компоненти для дітей з особливостями психофізичного розвитку.
- У навчальному процесі переважає практично спрямована діяльність, що полегшує засвоєння матеріалу.
- Під час уроків і занять учителі активно використовують групові та парні форми роботи, що пришвидшує процес соціалізації дітей.
- У дитячому колективі спостерігається високий рівень дисципліни і організованості, а також самоорганізації та взаємодопомоги, починаючи вже з 1-го класу.
- У школі фіксують не лише навчальні досягнення дітей з особливостями розвитку, а й динаміку їхнього особистісного зростання.

Інклюзивна освіта в Німеччині базується на таких принципах:

- Велика зацікавленість громади і батьківських комітетів у впровадженні інклюзивної освіти.
- Наявність системи відповідної професійної підготовки і підвищення кваліфікації педагогів.
- Зацікавленість в організації інклюзивної освіти державних структур, які забезпечують правову і матеріальну підтримку.

Психологічні умови успішної реалізації інклюзивної моделі освіти

Українським педагогам, які працювали лише зі звичайними дітьми, потрібен новий досвід, нові знання і, найголовніше, прагнення допомогти, а не стояти осторонь. Адже реалізація інклюзивної освіти передбачає створення педагогом сприятливого мікроклімату в освітньому середовищі та за його межами. Це завдання може розв'язати лише доброзичливий і емпатійний педагог, а отже, формування зазначених особистісних рис є обов'язковою психологічною умовою професійного розвитку.

Педагогам слід також володіти знаннями і вміннями з таких питань:

- відбір, оцінювання та діагностика дітей;
- визначення сильних рис дитини і сфер, де вона відстає в розвитку;
- визначення цілей і завдань освітнього процесу для кожного учня;
- окреслення послуг, які надаватимуть дитині та її сім'ї;
- визначення напрямів роботи з дитиною після закінчення навчального року.

Умови ефективної інклюзії

- Командний підхід.
- Задоволення індивідуальних потреб дітей.
- Співпраця з батьками.
- Створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі.

Необхідність адаптації навчальних програм і планів, фізичного середовища, методів і форм навчання; залучення батьків до участі у педагогічному процесі; використання наявних у громаді ресурсів; співпраці з фахівцями для надання спеціальних послуг.

Незалежно від того, в якій країні реалізують інклюзивну освіту, потрібна налагоджена співпраця. Всі працівники та адміністрація навчального закладу мають допомагати одне одному, обмінюватися знаннями, намагатися максимально використовувати всі ресурси для досягнення головної мети — реалізації дитиною потенційних можливостей та підготовки її до самостійного життя. Важливо пам'ятати слова Гордона Драйнена про те, що будь-яка дитина найкраще вчиться в атмосфері любові, тепла, заохочення та підтримки. Разом ми зможемо створити комфортні умови для всіх маленьких вихованців, а вони віддячать нам своїми усмішками і здобутками. ●

Від редакції

Для повноцінного впровадження інклюзивної освіти в українських школах дирекції та місцевим органам самоврядування слід подбати про забезпечення належних умов для дітей з обмеженими руховими функціями: облаштування пандусів, поручнів на сходах і в коридорах, встановлення зручних меблів у класах, тренажерів у фізкультурній залі та іншого обладнання, необхідного для елементарного комфорту дітей.